

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת ויגש תשע"ח

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים קודמות)

יוסף הצדיק - המורה הגדול לקיום מצות "לא תטר"

יתברר שכל מה שעשינו, גם העבירות, הכל התגלגל לטובה. מכל מעשה ומעשה, בין טוב ובין רע, יצא בסופו של דבר קידוש השם³. כך גם לגבי רעה שפלוני עשה לי. אין לי לקבוע בלבי: "פלוני עשה לי רעה". מפני שבמבט של אמת ואמונה, קביעה זו אינה נכונה. אין כאן "פלוני עשה לי", וגם אין כאן "רעה", רק טובה, כפי שנראה להלן.

אדם אינו יכול לגרום רעה לחברו אלא בגזירת

שמים

דוגמא מאלפת לקיום מצות "לא תטר" באופן הנ"ל - שלא לקבוע בלבו "פלוני עשה לי רעה" - היא פרשת יוסף ואחיו. האחים גרמו ליוסף רעות רבות. תחילה רצו להרוג אותו בידים (בראשית לו, יח-כ), אח"כ השליכו אותו לבור מלא נחשים ועקרבים בתקוה שימיתו אותו הם (שם, ככ-כד, ועי' רש"י שם), אח"כ מכרו אותו לעבד, ובוזה גרמו לכך שהושלך בסופו של דבר אל בית הסהר. למרות כל זה - לא עולה על דעתו של יוסף לנקום באחיו, או לנטור להם על מה שעשו לו.

איך הוא מצליח בזה? איך לא זוכרים לרעה דברים נוראיים כאלה? - מסביר יוסף ואומר: הרי "לא אָתָם שְׁלַחְתָּם אֹתִי הַנְּהָ, פִּי הָאֱלֹקִים" (שם מה, ח). כלומר, מה שקרה עמי כלל אינו מתייחס אליכם. לא בידכם למכור או לא למכור, להרוג או לא להרוג. "התועלת והנוק אינם ביד נברא ולא ביכולתו, מבלתי רשות הבורא" (חובת הלבבות שער יחוד המעשה פ"ב הענין החמישי). שום נברא אינו יכול להועיל לי או להזיק לי, אם לא שכך נגזר עלי ע"י ההשגחה העליונה. אם הושלכתי לבור, סימן שהקב"ה רצה שאהיה בבור; ואם נמכרתי לעבד למצרים, סימן שהקב"ה גזר שאהיה עבד במצרים. ולכן, אין כל סיבה שאכעס עליכם, כי לא מידכם אלא מיד הקב"ה ובגזרתו עבר עלי כל מה שעבר⁴.

חז"ל משלו קָשַׁל על מי שאינו מבין את היסוד הזה: כשזורקים אבן על כלב, הכלב מתרגז ורוצה לנקום במי שהכאיב לו. מה הוא עושה? נושך את האבן שזרקה עליו והכאיבה לו! ... (זוהר ח"ב מה, ב). הוא אינו מבין, שלאבן אין בחירה, ולא האבן היא שפגעה בו, אלא האדם שזרק עליו את האבן הוא זה שפגע בו - באמצעות האבן. כך הוא גם אדם שמנסה לנקום בבשר ודם שפגע בו. הוא אינו מבין שלא האדם הוא זה שפעל נגדו, אלא הקב"ה הוא שפעל נגדו. האדם הפוגע לא היה אלא האבן שהקב"ה שלח כדי לזרוק אותו לבור או למכור אותו לעבד. הוא אשר אמרנו: אין כאן כלל "פלוני עשה לי", כי לא פלוני עשה לי, אלא

"לא תטר" - מה כוונת האיסור?

התורה הקדושה מצוה עלינו: "לא תִקֵּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ" (ויקרא יט, יח). וקשה: בשלמא "לא תִקֵּם" - זהו דבר שאפשר לדרוש מן האדם. אמנם דרישה זו היא קשה, כפי שמבאר הרמח"ל במסילתו לישרים (פרק י"א), שקשה מאד לאדם שלא לנקום על עוול שעשו לו, "כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו, ומצטער צער גדול, והנקמה לו מתוקה מדבש" (שם), אבל סוף סוף זהו דבר אפשרי, ואם הקב"ה ציוה שלא לנקום, צריך להתחזק ולקיים את הציווי. אבל לגבי "לא תִטֹּר" קשה: הרי הנטירה היא שמירת הדבר בלב¹ (עי' רש"י ויקרא שם, ו"חנינו" מצוה רמ"ב), וא"כ איך אפשר לצוות על האדם שלא לנטור? בשלמא כשהתורה מצוה אותנו לזכור איזה דבר, יש בידינו אמצעים לכך. למשל: יציאת מצרים - מזכירים בכל ערב ובכל בוקר, ומאריכים בסיפור יציאת מצרים בליל פסח, ועוד. זכירת השבת (שמות כ, ה) - אומרים קידוש על הכוס, שענינו הוא להזכיר את השבת "זכירת שֶׁבַח וקידוש" (רמב"ם הלכ' שבת פכ"ט ה"א), וכן מזכירים אותה בשאר ימות השבוע, כשאומרים "היום כך וכך בשבת" (עי' רמב"ן שמות שם). זכירת עמלק - קוראים בתורה פעם בשנה, ויש שמזכירים בכל יום. כדי לזכור איזה דבר, יש אפוא אמצעים המסייעים לכך. אבל כדי לשכוח איזה דבר, לא לזכור אותו, הרי אין ביד האדם שום אמצעי שיוכל באמצעותו לְשַׁכַּח מעצמו את הידוע לו. איך אפשר א"כ לצוות על אדם שלא ינטור בלבו את העוול שעשה לו חברו? מה יש בידו לעשות כדי לקיים ציווי כזה? גם אם יאמר לעצמו בוקר וערב: "לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, אני מתכוון לא לזכור מה שפלוני עשה לי" - לא יועיל כלום. רק יזכור את הדבר טוב יותר! מהו א"כ הפשט באיסור "לא תטר"? מה דרשה כאן התורה מן האדם?

עוד קשה: הקב"ה אומר על עצמו, "כִּי תִסֵּד אֲנִי נֶאֱמַר ה', לֹא אֶטֹר לְעוֹלָם" (את העובדה שחטאתם נגדי) (ירמיהו ג, יב). והנה, אם נטירה היא זכירת הדבר בלב, איך יתכן שהקב"ה לא יזכור את חטאינו? הרי "אֵין שְׁכַחָה לְפָנַי כְּסֹא כְבוֹדֶךָ" (ברכת זכרונות של ר"ה) כיצד אפוא אומר הקב"ה "לא אֶטֹר לְעוֹלָם"?

נראה שהתשובה לשאלותינו היא, ש"לא תטר" אין משמעותו "לא תזכור". מותר לאדם לזכור מה שעשו לו. מהו א"כ פירוש הציווי "לא תטר"? כוונת ציווי זה היא, שלא לזכור את הדבר לרעה. לא לומר לעצמי: "פלוני עשה לי רעה"². זהו גם פירוש דברי הקב"ה, "לא אֶטֹר לְעוֹלָם". הקב"ה מבטיח לנו, שלא יזכור לנו לרעה את מה שעשינו. אמנם חטאנו, אבל לעתיד לבוא, כשהעולם יגיע לתיקונו,

"בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו". כי, כאמור, רק הרצון מה לעשות נתון באופן מוחלט לבחירתו של האדם, אבל מה שיתגשם מכל מחשבות לבו נגזר מאת ה', ואינו תלוי בו.

חז"ל מביאים (תנחומא וישב סי' ג'), שר' חייא ור' שמעון ברבי הלכו פעם ברחוב וראו חיילים רומאים בריאים וחזקים. אמר לו ר' שמעון ברבי לר' חייא: "כמה פְּטוּמין עֲגָלִין של עֶשׂו!" (רָאָה כמה שְׁמִינִים, בריאים וחזקים הם החיילים הרומאים). נטל רבי חייא את ר' שמעון ברבי לשוק, הראהו סל של ענבים ושל תאנים והזבובין עליהם, ואמר לו: "זבובין אלו ואותו לגיון - פְּטוּיִן". אין לְאֵלָה כח יותר מלאלה. כשעלה ר' שמעון אצל אביו, אמר לו: כך אמרתי לר' חייא וכך השיב לי. אמר לו: כל כך נתן רבי חייא ממש בלגיון, שהשוה אותן לזבובין?! הרי בלגיון אין כל ממש, ואילו הזבובים - עוֹשֶׂה בהם הקב"ה שליחותו, שנאמר: "והיה ביום ההוא, יִשְׂרָק ה' לזבוב אשר בקצה יַאֲרִי מְצָרִים" וגו' (ישעיה ז, יח). הזבובים עושים את רצון ה', החיילים האלה אינם עושים את רצון ה', וא"כ הם פחות מהזבובים, הם אין ואפס. אמנם באותה שעה רומי שלטה על ישראל, לא יכלו באותה שעה לפרוק את עולה של רומי, אבל בכל זאת, במבט של אמת - הם אין ואפס. רק "מפני חטאֵינו גלינו מארצנו", ולא מפני גבורתם של הרומאים. הרומאים אינם אלא כסות עינים לרצון ה', שבעוונותינו רצה באותה שעה להענישנו, ועל כן שָׁלַח בנו את הרומאים.

גם כשמישהו מרע לי - אלקים תְּשַׁבֵּה לטובה!

כפי שראינו, טענה אחת של יוסף, מדוע אין מקום לנקימה ונטירה באחים, היא - "לֹא אֶתֶם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֲנֵה, פִּי הָאֱלֹקִים". הכל נעשה בגזרת שמים, ומה שעבר עלי - כלל לא מתייחס אליכם.

ואולם יוסף טוען גם טענה אחרת מדוע אין לו סיבה להקפיד על אחיו, והיא טענה הנובעת מן הטענה הראשונה: "אֶתֶם תְּשַׁבְּתֶם עָלַי רָעָה, אֱלֹקִים תְּשַׁבֵּה לְטֹבָה!" (בראשית נ, כ) אם הכל היה מאת ה', הרי לא רק שאינכם ה"כתובת" הנכונה לנקימה ונטירה, אלא כלל אין על מה לנקם ולנטור! שהרי "כל דעביד רחמנא לטב עביד" (ברכות ס, ב; שו"ע או"ח סי' ר"ל ס"ה), וכלל אין כאן רעה! אם ה' גזר עלי להיות עבד במצרים, הרי ודאי היתה כאן פְּנוּה טובה מאתו ית', וחייב אני להכיר לו טובה על כך. ואם ה' גזר שאהיה בבור עם נחשים ועקרבים, גם בזה היתה כונה טובה מאתו ית', וגם על כך חייב אני להכיר לו טובה. וכי יעלה על דעת החולה לכעוס על הרופא, שקטע לו את רגלו כדי להציל את חייו?! ודאי שלא! להפך! הוא יכיר לו טובה על כך! כך צריך להיות גם ביחס לקב"ה. גם כשנדמה לנו שמה שנעשה עמנו הוא ח"ו בבחינת ניתוח קשה, צריכים לדעת שהכל לטובתנו. לא תמיד אנו מרגישים כך, ש"כל דעביד רחמנא לטב עביד", אבל זוהי האמת, ובמקרה של יוסף - אמת זו התגלתה בסופו של דבר לעין כל. כולם ראו כיצד נתגלגלו הדברים כך, שיוסף נתמנה למלך, וע"י זה הציל את כל משפחתו מחרפת רעב. ולא רק הצלה גשמית היתה כאן, אלא גם הצלה רוחנית,

הקב"ה הוא זה שעשה לי⁵. "לֹא אֶתֶם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֲנֵה, פִּי הָאֱלֹקִים", ממילא אין מקום לנקימה ונטירה באחים, כי מה שעבר עלי - כלל לא מתייחס אליכם.

האדם אפילו אינו בבחינת "מסייע" לגזרת ה' לצאת אל הפועל

והנה, לכאורה אין די במה שהסברנו. אמנם כל מה שעבר על יוסף לא בא עליו אלא בגזרת ה', ואלמלא שנגזר עליו שיקרה לו מה שקרה לא היו האחים יכולים לעשות לו מאומה, אבל סוף סוף הרי גם האחים היו בתמונה! גם הם רצו להרע ליוסף, ואף עשו בבחירתם החפשית פעולות לשם כך! נמצא, שהרעה שבאה על יוסף לא רק מיד הקב"ה באה אליו, אלא גם מיד האחים, בבחינת "זה יכול וזה אינו יכול" (שבת צב, ב). כלומר: הקב"ה "יכול" היה לבדו להביא על יוסף את אשר נגזר עליו, גם ללא סיועם של האחים, והאחים - "אינו יכול", שכן אלמלא גזרת ה' לא היו יכולים לעשות ליוסף מאומה. ואם כן, הגם שלגבי חיוב שבת נפסק שרק ה"יכול" חייב וה"אינו יכול" פטור (רמב"ם הלכ' שבת פ"א הט"ז), כי "מסייע אין בו ממש" (שבת צג, א), וכאילו רק ה"יכול" עשה את הכל, אבל סוף סוף הרי המציאות האמיתית היא שחלק מן הפעולה נעשתה ע"י המסייע! למשל, אם הרימו קורה שמשקלה מאה ק"ג והוציאוה מרשות היחיד לרשות הרבים, הרי שה"יכול" הרים שמונים ק"ג, וה"אינו יכול" הרים עשרים ק"ג, או פחות מזה. משהו ממשקל המשא רובץ סוף סוף על ה"אינו יכול". וא"כ גם כאן, גם לאחים יש חלק בגרימת הרעה ליוסף, וכיצד תולה יוסף את כל אשר קרה לו בקב"ה לבדו?

התשובה לכך היא, שהאדם ביחס לקב"ה אינו אפילו כ"אינו יכול" ביחס ל"יכול". שלא כמו בדוגמה שהבאנו מנשיאת הקורה, ששם ה"אינו יכול" עוזר באמת ל"יכול", האדם במעשיו אינו עוזר לקב"ה במאומה! שהרי גם הכוחות שבעזרתם הוא "מסייע" לקב"ה, ניתנים לו מאת ה' בכל רגע ורגע! נמצא, שהכל נעשה בכחו של הקב"ה בלבד, והאדם אינו מקל עליו במאומה. ומה שלעינים נראה כאילו האדם פועל משהו במעשיו, אינו אלא כסות עינים לאמת, שרק דבר ה' פועל בעולם. הנביא אומר: "ה', תִּשְׁפֹּת שְׁלוֹם לְנוּ, פִּי גַם פֶּלַע מְעֻשֵׂינוּ פְּעֻלָּתְנוּ" (ישעיהו כו, יב). כלומר: את כל המעשים הקב"ה עושה, לא הנבראים, ממילא רק הקב"ה יכול לעשות שיהיה לנו שלום. אמנם יש לאדם בחירה, האם לעשות כך או אחרת, אבל בעצם, מה שנתון לבחירת האדם הוא רק הרצון, האם לרצות לעשות כך או לרצות לעשות להפך; אבל ההכרעה אם הרצון והמחשבה יצאו אל הפועל או לא, אינה מסורה ביד האדם, ורק הקב"ה קובע מה יתרחש בפועל. לרוב, "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו" (מכות י, ב), וממילא יצליח פחות או יותר להגשים את מחשבתו. אבל לפעמים אין מניחים לאדם ללכת בדרך בה בחר לילך. היו יהודים טובים שרצו לעשות מצוות ומעשים טובים, והקב"ה שם אותם בסיביר או במקום אחר, ונבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. לעומת זאת, היו אנשים רעים שרצו לכלות את ישראל ח"ו, וסיימו את דרכם במצולות ים סוף או בראש עץ גבוה חמישים אמה. הרי שלא תמיד

לעבד בגלל שנאת חנם בין בניך - שנאת חנם שהיא שורש כל שנאות החנם בישראל, ושאונו סובלים ממנה עד היום, ושעשרים ושתים שנה תסתלק ממך רוח הקודש (ע"י רש"י שם לו לך, ושם מה כו, ובשמונה פרקים לרמב"ם פ"ז), ושתים עשרה השנים האחרונות של יצחק אביך יעברו עליו כשהוא רואה את בנו בוכה וְאָבֵל (ע"י רש"י שם לה, כט), והכל - כדי שיוסף יהיה מלך במצרים, ויוכל להוריד אותך למצרים בדרך מלכותית. במה היה יעקב בוחר? ברור שהיה בוחר להיות אסור כמה ימים בשלשלאות ברזל, כדי לחסוך את כל הצרות הנ"ל! איזה מין טובה עושה אפוא הקב"ה ליעקב, כשהוא מסובב את ירידתו למצרים באופן "מכובד", הכרוך בכל כך הרבה צרות?

אבל לפי דברי הרב דסלר זצ"ל (שהבאנו לעיל), הדברים מובנים היטב. אם יעקב היה בא למצרים בשלשלאות של ברזל, וכבר מתחילת ירידתם למצרים היו ישראל במעמד נחות של עבדים, היו מתבטלים כלפי המצרים ומתבוללים ביניהם לחלוטין. על ידי שהגיעו למצרים כנסיכים, האח האחד משנה למלך, יעקב בא בכבוד, ונפגש עם פרעה, ואחי יוסף מקבלים נחלה "במיטב הארץ, בארץ רעמסס" (בראשית מז, יא) - כל זה מונע קצת את ההתטמעות במצרים, לפחות בדור הראשון. כבר לא הגיעו לחמישים שערי טומאה, רק לארבעים ותשעה. כדאי היה אם כן ליעקב אבינו לעבור את הצרות הכרוכות בכך שיוכל להגיע למצרים בדרך מלכותית, ובלבד שלא יעקר העיקר הגדול ששתל אברהם אבינו בעולם.

נקימה ונטירה בחבוי - היא פגיעה בעצמי!

טענה שלישית שניתן למצוא בפיו של יוסף, מדוע אין מקום לנקימה ונטירה מצדו כלפי אחיו, היא: "אָנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם" (בראשית מה, ד). המילה 'אח' היא משורש 'אָחַד' (אותיות א' ו'ח' הן היסוד של תיבת 'אחד', והאות ד' נוספת). כלומר: אנו גוף אחד, וא"כ לא שייך שאנקום בכס, שכן לא שייך שאדם יקום ויטור לעצמו. הירושלמי הרי מסביר (נדרים פ"ט ה"ד): מדוע צייתה התורה "לא תקם ולא תטר את בני עמך"? שהרי אם היה אדם או חזו בשר בידו האחת וסכין בידו השניה, ובא לחתוך את הבשר בסכין, וחתך בטעות את ידו, הרי ודאי שלא ימסור את הסכין ליד הפצועה, כדי שתנקום ביד הבריאה על הנזק שגרמה לה, שהרי שתי הידיים גוף אחד הן. הוא הפוגע והוא הנפגע, ולא שייך שינקום בעצמו וינטור לעצמו. גם אחרי מקרה כזה, הוא ימשיך לרחוץ את ידו ה"סוררת" ולשמור עליה, לא פחות מאשר על ידו הפצועה.

הרמ"ק ז"ל הרי מסביר (ביתומר דבורה פ"א מידה ד'), מה פירוש דברי חז"ל: "כל ישראל ערבים זה בזה" (סנה' כו, ב)? - שהם מעורבים זה בזה; "שממש יש בכל אחד חלק מחבירו". בכל יהודי יש ניצוץ מנשמת כל יהודי אחר. כולנו גוף אחד, ואם יד שמאל פגעה ביד ימין, או יד ימין פגעה ביד שמאל, לא שייך שתהיה כאן נקימה ונטירה. היתה צריכה לכאורה להיות קנאה גדולה בין אברי הגוף: כשיש לי עבודה קשה לעשות - אני מוסר אותה לידיים; כשיש לי דרך ארוכה ללכת - אני מוסר אותה לרגליים; וכשיש לי אוכל

כפי שהסביר מו"ר הגה"צ רא"א דסלר ז"ל ("מכתב מאלהו" ח"ב עמ' 231-234), שכשיוסף אומר: "פִּי לְמַחֲזֵה שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם לְפָנֵיכֶם" (בראשית מה, ה), אין הכוונה רק למחיה גשמית, שיהיה להם מה לאכול בשנות הרעב, אלא הכוונה היא בעיקר למחיה רוחנית, למנוע את התבוללות בני ישראל במצרים, בשנים הרבות שהם עתידים להיות שם. הרי אנו אומרים בהגדה של פסח: "וְעַבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילֵה הַזֶּה - אֲנִי וְלֹא מֵלֶאךֶם". למה לא מלאך? אחת הסיבות שאמרו בזה היא, שמלאך לא היה מסוגל עוד להבחין בין יהודי לגוי. רק הקב"ה עוד הבחין בינם לבין המצרים. ישראל היו שקועים במ"ט שערי טומאה, עד ש"כמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר, וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן" (הלכ' עבודת כוכבים פ"א ה"ג). שכחו כמעט לגמרי את האמונה ביחוד ה'. מה עושה יוסף כדי למנוע את הרעה הזאת? הוא גוזר על כל המצרים למול את עצמם (ע"י רש"י שם מא, נה). לשם מה גוזר עליהם יוסף גזירה כזו? הרי מצד הדין הם אינם חייבים בזה! אלא כדי שישראל לא ימהרו לבטל ברית מילה כדי להידמות למצרים. אם גם המצרים נמולים, אין סיבה לבני ישראל לבטל ברית מילה. אמנם לאחר מות יוסף והשבטים הקדושים המצרים כבר לא מלו, ואז גם בני ישראל ביטלו מעצמם ברית מילה, אבל יוסף מצליח בחכמתו לדחות את ההתדרדרות הזו בדור אחד, ע"י שהכריח את כל מצרים למול. כל זמן שהמצרים מולים, גם לישראל אין סיבה להפסיק למול את עצמם. זה לא יקדם את ההתבוללות במצרים.

דבר נוסף שיוסף עושה: "וְאֵת הָעַם הָעֵבֶר אֶתוֹ לְעָרִים, מִקְצֵה גְבוּל מִצְרַיִם וְעַד קְצֵהוֹ" (שם מז, כא). גוי שהוא ואבותיו גדלו בצוען, יגור מעכשיו ברעמסס, וגוי שגדל ברעמסס יגור מעכשיו בנוף, או במקום אחר. מה אכפת ליוסף איפה יגורו המצרים? אומרים חז"ל, כדי שלא יקראו לאחיו גולים (ע"י רש"י שם). שוב, כדי למנוע את התבוללות ישראל במצרים. אם כלם מרגישים זרים וגולים, לא יתבטלו כל כך כלפי המצרים.

הצרות שעבר יעקב - לצורך הצלת כלל ישראל

היו!

יש מאמר חז"ל שהייתי תמה עליו תמיהה גדולה. אבל לאור הדברים שאמרנו, הוא מובן מאד.

חז"ל אומרים: "ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל, אלא שזכותו גרמה לו" (שבת פט, ב). כלומר: גזרת "גַּר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֲתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (בראשית טו, יג) כִּלְלָה יְרִידָה לְמִצְרַיִם בְּשִׁלְשָׁאוֹת שֶׁל בְּרִזָּל, ע"י מדינים או ישמעאלים או גוים אחרים שְׁיִשְׁבּוּ את יעקב וירידו אותו למצרים כשבו; אלא שזכותו של יעקב גרמה, שפָּרַט זה בגזרה התבטל, והוא יורד למצרים באופן מכובד, במרכבה מלכותית, "בְּעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח פְּרַעֲה לְשֵׂאת אֹתוֹ" (שם מו, ה). בניו נושאים אותו בנחת למצרים, יחד עם כל המשפחה, ועם כל המקנה והרכוש.

וקשה לכאורה: הרי אם היו שואלים את יעקב - מה תעדיף, לרדת למצרים בשלשלאות של ברזל דרך חברון ובאר שבע, מהלך ימים ספורים בלבד, או שימכרו את בְּנֵךְ

וַיֵּצֵא הַחוּצָה, ולכן גם הים נס מפני בני ישראל (ילק"ש תהלים קיד). וקשה: בשלמא ארונו של יוסף מועיל לבני יוסף, אבל למה הוא מועיל לשאר השבטים? איך שאר השבטים עוברים בים בזכות יוסף? התשובה - כי יוסף אב לא רק לבנים שלו, אלא לכל השבטים.

עוד נאמר: "גָּאֲלָתָּ בְּרוּעַ עֲמָךְ, בְּנֵי יַעֲקֹב וַיֹּסֶף סֵלָה" (תהלים עז, טז). שואלים חז"ל: וכי כולנו בני יוסף אנחנו? אלא כיון שיוסף פרנס את כל השבטים במצרים, לפיכך נקראו כולם על שמו (סנה' יט, ב). למה דוקא כאן נזכר הדבר הזה? כי בפסוק הבא נאמר: "רְאוּף מַיִם, אֱלֹקִים, רְאוּף מַיִם יְחִילוּ" (בקריעת ים סוף), א"כ צריך להזכיר שכולנו בני יוסף, שאם לא כן ארונו של יוסף לא היה מועיל לנו. רק בגלל שכולנו בני יוסף, לכן ארונו של יוסף מועיל לכולנו, לקרוע לנו את הים.

הרי, שאחרי כל מה שהאחים עשו ליוסף, יוסף לא נוטר להם איבה, הוא מכלכל את כולם במצרים, ומתעלה למדרגה של אב לכל השבטים.

יהי רצון שהקב"ה יזכור לנו את זכות כל אבותינו הקדושים, יוסף וכל שאר הצדיקים, וישלח לנו את משיח צדקנו במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

טעים - אני מוסר אותו לפה! איפה הצדק? התירוץ הוא, שאין כאן לא ידים שעובדות ולא רגלים שהולכות ולא פה שמקבל את האוכל, אלא יש כאן גוף אחד שעושה את הכל, עובד והולך ואוכל, אלא שהאבר המיועד לאכילה הוא הפה, והאבר המיועד למלאכה הן הידים, ולא שייך להחליף ביניהם את התפקידים. כך צריך להבין, שכל ישראל הם "אני" אחד גדול, כולנו מעורבים יחד. לא שייך א"כ שתהיה בינינו קנאה ונקימה ונטירה. זהו שאומר יוסף לאחרים: "אני יוסף אחיכם". אנו גוף אחד, ואם פגעתם בי, הרי זה כמו שיד אחת פגעה ביד האחרת, ולא שייך שתהיה כאן נקימה ונטירה.

יוסף - אב לכל השבטים

אחרי כל מה שהאחים עשו ליוסף, אומר עליו יעקב: "מִשֵּׁם רַעָה אָבֶן יִשְׂרָאֵל" (בראשית מט, כד). הוא האבן של כל ישראל, כעין אב לכל ישראל (עי' רשב"ם). חוץ משלשת האבות, גם יוסף הוא אב של ישראל (כמובן, לא במדרגת שלשת האבות, אלא במדרגה נמוכה יותר). כל שבט כתוב על אחת מאבני החושן - ראובן על הָאֶדָם, שמעון על הפטדה (עי' רש"י שמות כח, כא) וכו', ועל האבן של יוסף כתובים כל השבטים כולם. כיצד? כי השהם היא האבן של יוסף (במדב"ר ב, ז), ומלבד השהם שבחשן, יש עוד שתי אבני שהם על כתפות הכהן הגדול, ועליהם כתובים שמות כל השבטים (שמות כח, ט-יב). נמצא, שחוץ ממה ששמו של יוסף כתוב על השהם שבחושן, כל השבטים כתובים על השהם שבכתפי הכהן הגדול. "מִשֵּׁם רַעָה אָבֶן יִשְׂרָאֵל" - האבנים שנושאות עליהן את שמות בני ישראל.

הפסוק אומר: "הֵיִם רָאָה וַיֵּנֶס" (תהלים קיד, ג). אמרו חז"ל: מה ראה? ראה ארונו של יוסף, שכתוב בו: "וַיֵּנֶס"

1. עי' "חפץ חיים" (פתיחה, לאוין, סעיף ח' ט') וב"באר מים חיים" (שם), שכן משמע בראשונים, שהאיסור הוא בנטירת הלב, אפילו אינו אומר לו כלום.
2. ולפי זה, מה שכתב הרמב"ם: "כל הנוטר לאחד מישראל עובר בלא תעשה... אלא ימחה הדבר מלבו ולא יטרנו, שכל זמן שהוא נוטר את הדבר וזוכרו, שמא יבא לנקום, לפיכך הקפידה תורה על הנטירה עד שימחה העון מלבו ולא יזכרנו כלל" (הלכ' דעות סוף פ"ז), צ"ל דכוונתו היא שלא יזכרנו כלל לרעה, שלא יקבע בלבו שפלוני עשה לו רעה. אבל לזכור עצם המעשה - מותר.
3. ועל כל פנים, אין להסיק מזה שישנו איזשהו היתר לעבור על איסורי תורה. הקב"ה חפץ שקידוש השם יצא רק בדרכים שהוא קבע, ולא בדרכים אחרות, [עי' בשיחות הרב שליט"א לפרשת בשלח תשס"ג (בסוף השיחה), ולפרשת נצבים וילך תשס"ד].
4. ואכן כך באמת היה, שלא בגלל מעשה האחים הגיע יוסף למצרים, אלא מכח גזרת "פִּי גֵר יִהְיֶה וַיִּרְצֶךְ" שנאמרה לאברהם אבינו, ואם לא היו האחים גורמים במעשיהם להוריד את יוסף למצרים, היה הקב"ה מסבב את הדבר ע"י שלוחים אחרים. וא"כ באמת אין ליוסף מה לכעוס על אחיו, שכן אכן "לֹא אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הִנֵּה, פִּי הָאֱלֹקִים".
5. וכן כתב ה"חינוך" (מצוה רמ"א) בטעם איסור נקימה ונטירה, שזהו "כדי שידע האדם ויתן אל לבו, כי כל אשר יקרהו מוטב עד רע הוא סיבה שתבוא אליו מאת ה' ברוך הוא, ומיד האדם מיד איש אחיו לא יהיה דבר בלתי רצון ה' ברוך הוא. על כן, כשיצטערהו או יכאיבהו אדם, ידע בנפשו כי עוונותיו גרמו, והשם יתעלה גזר עליו בכך, ולא ישית מחשבותיו לנקום ממנו, כי הוא אינו סיבת רעתו, כי העוון הוא המסבב". ע"ש.
6. ועי' באור החיים הק' שכתב, שאפילו בדיני שמים פטורים! "והרי זה דומה למתכוין להשקות חבירו כוס מְנוּת, והשקהו כוס יין, שאינו מתחייב כלום, והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים" (אוה"ח בראשית נ, כ). [נרבים נתקשו בדבריו, למה יהיו פטורים בדיני שמים? מאי שנא זה ממה שאמרו בגמרא (נזיר כג, א), שהמתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה טעון כפרה וסליחה? ונאמרו בזה תירוצים שונים, ואכמ"ל].